

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

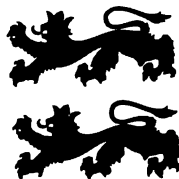
BOMMERLUND
1760 1960

NUMMER 9
SEPTEMBER

1992

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for sønderjylland

Abonnementspris
125 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Historisk Samfund
for Sønderjylland,
Sekretariat,
Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid, ti.-to. kl. 9-13.

Redaktion:
Inge Adriansen,
Museet på
Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Carsten Porskrog
Rasmussen
Institut for Grænseregions-
forskning, Aabenraa

Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønderjysk
lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sønderjysk Månedsskrift
indtales på bånd, der kan
lånes på biblioteket

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: P. E. Offset & Reklame A/S,
Varde

I dette nummer:

- Damgård mølle 125 år* 251
Det er i disse måneder 125 år siden Damgård mølle nord for Rødekro blev rejst. Ellen Jensen, Hovslund, har gransket i arkiverne og fortæller møllens historie.
- Restaureringen af Damgaard mølle* 257
Damgård mølle er en af de få sønderjyske møller, som undgik nedrivning i vor tid. Gert Jacobsen, Rødekro, fortæller historien om, hvordan det gik til.
- Lygtekroen* 260
Lorenz Jacobsen, Aabenraa, fortæller historien om en helt speciel kro i Bommerlund plantage nord for Bov og om, hvordan den fik sit helt særlige navn.
- Søren Hansen Salling. Erindringer 1842-1891 (2)* ... 263
Per Salling, Tåstrup, bringer sidste del af sin oldefars erindringer om hans arbejde til gavn for de dansksindede nordslesvigere i årene efter 1864.
- Set og sket i Sønderjylland. Grænselandskronik* 268
Anker Thygesen, Haderslev, har fulgt livets gang i Sønderjylland i april kvartal og bringer sine indtryk heraf.
- Det sker - på nordslesvigske museer* 276
Museernes arrangementer og en præsentation af et af landsdelens mange specialmuseer.
- Bognyt* 278
- Nyt medlem af månedsskriftets redaktion* 279
- Bagsiden om forsiden: Hærvejskroer i Sønderjylland* 280
Lygtekroen, som Lorenz Jacobsen fortæller om side 260-63, var kun en af mange kroer langs Hærvejen. Carsten Porskrog Rasmussen fortæller om andre af kroerne, hvoraf mange forlængst er forsvundet. Det gælder også Bommerlund kro, som har en helt speciel historie. Den kan aflæses på den mindsten, som blev rejst på stedet i 1960, og som ses på forsidebilledet.

Forsidebilledet viser den mindsten, som i 1960 blev rejst på det sted ved Hærvejen, hvor Bommerlund kro i Bov sogn havde stået. På bagsiden fortæller Carsten Porskrog Rasmussen, Aabenraa, historien om Bommerlund kro og andre hærvejskroer i Sønderjylland.

Damgård mølle set fra vest omkring århundredskiftet. Laden til venstre blev i 1933 erstattet af den nuværende. Fot. i privateje.

Damgård mølle 125 år

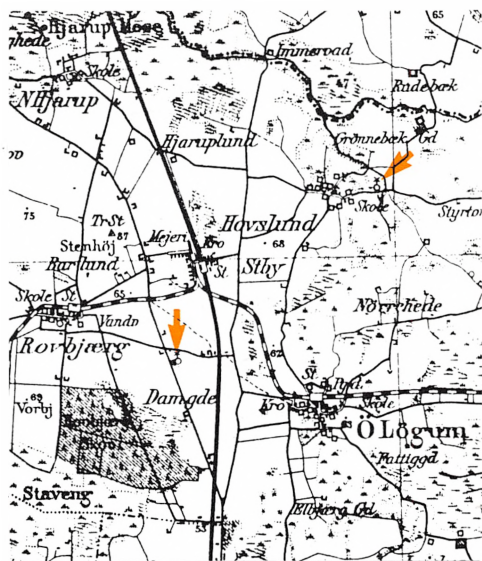
Af ELLEN JENSEN

I august 1867 - for 125 år siden - stod Damgård mølle nord for Rødekro færdig og kunne tages i brug. Møllen eksisterer stadigvæk som en af de få bevarede vindmøller i Sønderjylland. I anledning af 125 års fødselsdagen har Ellen Jensen, Hovslund, gransket i arkiverne og skrevet denne beretning om møllens tilblivelse og dens historie. Tre generationer af møllere ejede møllen i mere end 100 år, indtil den i 1980 blev solgt til Rødekro kommune.

Mølle drift var langt tilbage i tiden et kongeligt privilegium. Det var kongen eller hertugen, der ejede de fleste møller, og det var også ham der gav tilladelse til at anlægge en ny mølle. Det skete dog

meget sjældent, og derfor fandtes i 1500- og 1600-årene stort set kun de store kongelige og hertugelige vandmøller. I Aabenraa og egnen heromkring var det Slotsvandmøllen i Aabenraa, Nymølle og Farversmølle ved Aabenraa, Dalholt og Rundemølle på Løjt land, samt ved Aabenraa fjord Laksemølle, Felsbæk mølle og Krusmølle, Inde i landet fandtes vandmøller i Hellevad og i Arndrup i Bedsted sogn.

Møllervangen pålagde de enkelte bønder at lade deres korn male på en bestemt mølle. Møllervangen vakte ofte utilfredshed, fordi den betød, at bønderne ofte måtte køre langt med kornet. Mange steder søgtes om tilladelse til at

Udsnit af Geodætisk Instituts kort over Sønderjylland 1920. 1:100.000. Damgård mølle ligger ved jernbanen lidt nord for Rødekro tæt ved den gamle Foldingbrovej, der viger af fra Hærvejen sydvest for Ø. Løgum. På kortet krydser den gamle amtsbane Aabenraa-Løgumkloster statsbanen i Hovslund stationsby. Nordøst herfor ligger Hovslund by med Hovslund bys mølle og på grænsen til Haderslev amt Grønnebækgård.

blive løst af mølletvangen og lade male ved en anden mølle eller til at anlægge nye møller. Først i 1700-årene, da kendskabet til de hollandske vindmøller udbredtes i Danmark, kom der konkurrenter til vandmøllerne, der heller ikke lænere alene kunne klare behovet for maling af korn. Den første hollandske vindmølle på Aabenraa-egnen var møllen ved Sønderport, der opførtes i 1736.

Først i 1853 ophævedes mølletvangen i Sønderjylland, og møllehvervet blev et frit erhverv, men der skulle dog stadig søges tilladelse til at opføre en mølle.

Ophævelsen af mølletvangen betød, at der i løbet af de følgende ca. 20 år opførtes et meget stort antal vindmøller i Sønderjylland. Det var gode tider, især for det kornproducerende landbrug.

Grønnebækgård og Damgård mølle

I 1859 købte baron Holger Stampe, der var født i 1822 på baroniet Stampenborg-Nysø ved Præstø, Grønnebækgård ved Hovslund. Holger Stampe var en driftig mand, der udvidede Grønnebæk-

gård ved tilkøb, således at gården, der tidligere havde hørt under Søgård gods, blev på ca. 90 ha. Da gården i 1885 blev solgt, var den på ca. 75 ha.

Han søgte også at udnytte mulighederne for mølledrift og opførte ikke mindre end tre møller på egnen, nemlig Vedsted mølle i 1866, Damgård mølle, der dengang blev kaldt Grønnebækgårds mølle, i 1867 og i 1870 møllen i Hovslund by, som blev nedrevet i efteråret 1941. På denne tid fandtes på denne egn også Røde mølle i Rødekro, der var opført i 1868, og Årslev mølle, der blev opført i 1870.

At det var en noget besværlig affære at få en mølle op at stå, viser de mange skrivelser omkring Damgård mølle, som er bevaret på Landsarkivet i Aabenraa. Mange instanser skulle udtale sig. Først var der herredsfogeden for Rise og Sdr. Rangstrup herreder, dernæst amtmanden i Aabenraa og endelig regeringen i Slesvig.

Den 14. marts 1863 indgav baron Stampe en ansøgning om at opføre en

Baron Holger Stampe (1822-1904) tegnet af Constantin Hansen i 1845. Holger Stampe opførte i 1870 også Hovslund bys mølle, som han i 1895 - med tilhørende jord - skænkede til »Foreningen for det danske sprogs bevarelse i Nordslesvig« (Sprogforeningen). Ved salget af møllen i 1901 fik foreningen tilvejebragt halvdelen af de nødvendige midler til køb af »Schweitzerhalle« i Aabenraa, som herefter blev til »Folkehjem«. Denne donation er siden gået i glemmebogen, og baron Stampe har endnu ikke fået den plads i »Folkehjem«s billedgalleri, som han så rigeligt har fortjent.

kornvindmølle ved Grønnebækgård. Herredsfoged Hans Peter Jensen ekspederede sagen videre til amtmanden på Brundlund slot i Aabenraa med sine bemærkninger. Han oplyser, at Stampe for nylig har købt Grønnebækgård ret dyrt, og derfor kan en møllekoncession måske være med til at give ham større sikkerhed på gården. For nabobyerne Hovslund, Nr. Hjarup, Rugbjerg og Ø. Løgum vil møllen ikke være til større nytte, fordi Grønnebækgård ligger så afsides. Reelt er det kun folk i Hovslund, der vil have gavn af møllen. På den anden side vil møllen heller ikke skade de nærliggende møller, slibemøllen ved Genner og Rundemølle, der begge ligger 3/4 mil fra Grønnebækgård. Selvom herredsfogeden stiller sig tvivlende overfor møllens rentabilitet, anbefaler han ansøgningen.

Allerede den 20. april udstedte det kongelige ministerium for hertugdømmet Slesvig byggetilladelse for møllen, men den 21. maj samme år indsender baron Stampe en ny ansøgning med an-

modning om en ændring af projektet til en vind-, grubbe- og dampmølle. Han er nemlig blevet opmærksom på, at en mølle uden anden kraft end vinden ikke vil være til nytte nok for den egn, hvorfra han forventer sig sin møllenæring. Også denne ansøgning anbefales.

Hvad der herefter er sket, fremgår ikke af akterne, men i sommeren 1866 - efter at hertugdømmet er kommet under preussisk styre - modtager baron Stampe et brev fra regeringen i Slesvig, der nu var hertugdømmet Slesvigs øverste myndighed. Man anmoder om en redegørelse for møllebyggeriet, hvortil der i 1863 var udstedt byggetilladelse af den danske regering. Det oplyses endvidere, at tilladelsen kun gælder til udgangen af 1866. I sit svar oplyser baron Stampe, at byggeriet endnu ikke er påbegyndt, grundet den usikre verdenssituation og pengenes svingende værdi. Han anmoder gennem sin advokat, advokat Bekker i Aabenraa, om en forlængelse af byggetilladelsen med et år.

Selvom herredsfogeden ikke ønsker

at anbefale en forlængelse - han har ikke megen tiltro til, at byggeriet vil blive gennemført - der har jo været tid nok - så er man på amtshuset mere forstående og anbefaler, således at regeringen i Slesvig forlænger fristen til den 1. sept. 1867.

Baron Stampe har imidlertid igen ændret planer. Han har besluttet at flytte møllen, så den ligger mere centralt for de landsbyer, som den er tænkt at skulle betjene. Han køber derfor 15 tdr. jord af gårdejer C. Johannsen på Damgård syd for Hovslund for 1125 preussiske dalere og indgiver ansøgning om oprettelse af et familiebrug sammen med møllen på den erhvervede jord.

Men det synes herredsfoged Jensen absolut ikke om, og han sender den 17. april 1867 en skrivelse til amtshuset i Aabenraa. Han oplyser heri, at baron Stampe nu endelig er begyndt med forberedelserne til det møllebyggeri, som han fik tilladelse til i 1863. Problemet er blot, at baronen agter at opføre møllen på det netop erhvervede grundstykke syd for Hovslund, men hans tilladelse til møllebyggeri gælder for Grønnebækgårds grund.

Baron Stampes ansøgning gik videre til regeringen i Slesvig sammen med herredsfogedens bemærkninger, og den 13. juni 1867 svarede regeringen i Slesvig, at det ansøgte ikke kan bevilges, samt at gårdejer Johannsen iøvrigt skal søge om tilladelse til at frastykke jord til baron Stampe!

Opførelsen af møllen var på dette tidspunkt i fuld gang - byggeriet skulle jo være færdigt inden den 1. september! Baronen fortsatte derfor byggeriet uden myndighedernes tilladelse, og uden at jorden, hvor på der blev bygget, var lovformeligt frastykket. Pengene havde gårdejer Johannsen ganske vist fået, men først den 8. aug. 1868 blev købekontrakten udfærdiget i Aabenraa.

Nu fulgte en større brevveksling mel-

lem baronen, herredsfoged Jensen, amtshuset i Aabenraa og regeringen i Slesvig. Myndighederne overvejede at gribe ind på forskellig vis, bl. a. ved at lade politiet stoppe det ulovlige byggeri, men resultatet blev, at regeringen - efter en del tovtækkeri - den 17. april 1868 bad amtshuset i Aabenraa om at fremskaffe en erklæring fra baron Stampe om, at der ansættes en kvalificeret person til at drive møllen. Når det er sket, vil man se bort fra, at møllen er bygget ulovligt, da den jo er til gavn for beboerne i Ø. Løgum sogn. Sagen gik hurtigt i orden, og den 4. juli 1868 blev der så endelig udstedt bevilling til baron Stampe på Grønnebækgård til at benytte den af ham byggede mølle ved Damgård. Den må på det tidspunkt have stået færdig i næsten et år og var formodentlig allerede i drift.

Møller Iver Jessen (1875-1919)

Møllen blev i de følgende år drevet af forpagtere. I 1870 blev der ansøgt om at anlægge en tørreovn, hvortil bygmester A. C. Paulsen indsendte en plan. Den 1. juli 1875 solgte baron Stampe Grønnebækgårdsmølle, som den kaldes, til den 30-årige møller Iver Jessen, der var født i Rugbjerg. Prisen var 33.750 mark med 11.250 i udbetaling og 6.750 til betaling den 1. november samme år. Restsummen på 15.750 kr blev indført som gæld med pant i møllen til baron Stampe og en rente på 4 1/2 %.

Om det daglige arbejde på møllen på den tid, ved vi, at en nabo, som havde et husmandssted, arbejdede fire dage om ugen som kusk på mølleturene. De blev kørt i fast ugentlig rute, og formentlig har kusken så fået ordrer med hjem til levering på næste tur. Der er således bevaret et par gamle postkort fra 1911. På det ene af kortene, der er sendt fra Strandelhjørn, står: »I bedes sende med møllevoغن på torsdag 100 pund bygskjærdt og 200 pund hvedeklid«.

Møller Iver Jessen (1845-1928) og hustru Anne, f. Holm. Fot. C. Paulsen, Haderslev, i privateje.

I 1892 blev Iver Jessen gift med Anne Holm fra Strandelhjørn. De fik to sønner og en datter. Begge de to sønner blev indkaldt til krigstjeneste, og begge kom i fangenskab. Den ældste, der hed Iver ligesom faderen, kom til Rusland, mens Peter var i Frankrig og kom i amerikansk fangenskab. Begge slap godt igennem krigens rædsler. Iver kom hjem i 1918, Peter først i juli 1919.

På aftægt

Det har været en hård tid for forældrene - Iver Jessen var nu over 70 år - men de har sikkert haft russiske krigsfanger til hjælp på møllen.

I september 1918 lod Iver Jessen møllen med tilhørende bygninger og ca. 25 tdr. land overskrive på begge sine sønner. Kontrakten herom var også en af-

tægtskontrakt, der fastsatte, at forældrene skulle have deres aftægt på møllen samt følgende levnedsmidler leveret årligt: 200 kilo rug, 150 kg byg, 50 kilo boghvede, 200 kilo kartofler, 50 kilo hvedemel, et fedt svin med en slagtevægt på mindst 100 kilo, 26 kilo oksekød samt ugentlig 1 kilo mejerismør, 4 æg og dagligt 2 liter friskmalket mælk. Desuden skulle de årligt til påske og jul have en snes æg ekstra, til november et fedt lam med uld og i efteråret 10.000 stk. strøgne tørv. Hvis aftægtsfolkene ønskede det, skulle de desuden fire gange om året have stillet en velforspændt vogn med en tilforladelig kusk til rådighed. På forlangende af aftægtsfolkene skulle sønnerne lade bage og vaske og i sygdomstilfælde sørge for god forplejning og opvartning samt fri lægelig hjælp og medi-

Damgård mølle under Første Verdenskrig, fotograferet i 1917 med tyske soldater, måske vagtmænd for russiske krigsfanger. Privateje.

cin. Ved deres død skulle de give dem en kristelig begravelse, svarende til egnens skik. Desuden skulle der kvartårligt betales 100 mark i lomme penge. Overtagelsessummen blev ansat til 40.000 mark, heraf inventar 10.000 mark.

Brødrene Iver og Peter Jessen (1919- 75)

Velbeholden hjemme fra krigsfangenskab blev Iver i 1919 gift med Marie Andersen fra Rugbjerg. De fik deres hjem på møllen, hvor fire børn voksede op. Peter Jessen blev i 1924 gift med Frida Work, og de bosatte sig på Hovslund station. I dette ægteskab er der en datter.

Brødrene drev nu møllen og landbruget i fællesskab. I begyndelsen af 1920'erne blev der installeret en dieselmotor, så man ikke mere var helt så afhængig af vejret. Sidst i 1920'erne blev jordtilliggendet forøget med ca. 20 tdr. land.

I november 1928 døde den gamle møller Iver Jessen, 83 år gammel. Den fælles

drift fortsattes af de to brødre til 1963, da Ivers yngste søn overtog bygningerne og jorden. Selve møllen havde han derimod ingen interesse for, og de to møllere fortsatte med at male korn, så længe kræfterne slog til. Søgningen var ikke længere så stor, for landmændene havde efterhånden selv anskaffet sig kværne, efter at elektriciteten var blevet en billig drivkraft.

Møller Peter Jessen døde i 1969. Den nu snart 80-årige Iver Jessen betjente de sidste kunder, til han blev syg og måtte på plejehjem i 1975. Den ældste af hans sønner, der er vognmand i Rugbjerg, havde da overtaget handelen med korn og foderstoffer. Møller Iver Jessen døde knap 93 år gammel på Rise plejehjem i 1986. Hans venlige og afholdte kone Marie var død samme sted i 1979. Sønnen Peter Jessen solgte i 1980 møllen med alt tilliggende til Rødekro kommune.

Hvad der herefter skete med møllen, fortæller Gert Jacobsen om på de følgende sider. Resultatet ses viden om. Møllen står i dag - i 125-året for opførelsen - som et smukt vartegn for vor egn.

Damgård mølle set fra vest 1992. Fot. BW-Foto, Rødekro.

Restaureringen af Damgaard Mølle

Af GERT JAKOBSEN

Gert Jakobsen, Rødekro, har siden slutningen af 1970'erne været aktiv i arbejdet for bevarelsen af Damgaard Mølle. Her fortæller han om dette arbejdes forløb, organisering og resultaterne heraf.

En april dag i 1978 kørte »den gamle Rødekrolæge« sygebesøg på Hovslundkanten og blev opmærksom på en forfalden, men meget smuk hollandsk vindmølle. Hjemkommen telefonerede han til distriktets fremmeste kulturforvalter, skoleinspektør Albert Mikkelsen, i det

håb at vinde gehør for tanken om restaurering af Damgaard Mølle. Det lykkedes. Med god støtte fra vennen Thomas Heisel, Horsby, samledes et hold interesserede, ialt en ti personer, den 25. april 1978 hos Albert og Elly Mikkelsen i Hovslund.

Efter at den gode sag havde stået i stampe godt to år, stiftedes den 20. nov. 1980 »Foreningen til bevarelse af Damgaard Mølle« med en seks-mands bestyrelse (Gert Jakobsen (formand), samt Thomas Heisel, Tage Morsing, Peter

Holm Iversen, Claus Andersen og Poul Quist Jørgensen).

Seks dage senere besluttede Rødekro kommunalbestyrelse at købe møllen med tilhørende jordareal på 22 ha. for 400.000 kr. De 21 ha. blev stykket fra og solgtes til jordlovsudvalget for omkring 350.000 kr.

I 1981 godkendtes møllen som »job-skabelsesprojekt«, og Sønderjyllands Amt bevilgede 150.000 kr. som beskæftigelsesstøtte til seks unge ledige, som - ledet af tømrer Erik Jørgensen, Hovslund - den 1. nov. 1981 påbegyndte restaureringen under tilsyn af arkitekt Steffen M. Søndergaard fra firmaet Erik E. Holm, udpeget af Nationalmuseet. Møllen blev restaureret i den skikkelse, hvori den blev bygget i 1867.

I det videre forløb stod »Mølleforeningen« for materialeforsyningen, men måtte - efter at have tilvejebragt ca. 120.000 kr. - bede Rødekro Kommune om hjælp.

I 1983 indtrådte tømrer Johan Muller som projektleder, og i efteråret 1985 kunne projektet afsluttes.

I de forløbne år er der udfoldet megen fantasi og lagt meget arbejde i at skaffe penge. Vort største arrangement var en »basar« den 21. marts 1982 på Hovslund Forsamlingshus. Her var auktion - som på uforglemmelig vis blev ledet af Albert Mikkelsen - lotterier, fiskedam, spå-konekunst, lodseddelsalg m. m., der gav et overskud på 24.000 kr.

En række institutioner - især kreditforeninger og pengeinstitutter -, samt private firmaer og enkeltpersoner har støttet arbejdet. Nævnes skal Civilforsvarets Haderslevafdeling - Syd-jyske CF-kolonne, som den 20. nov. 1980 med 20 mand i arbejde, ledet af korpsemester Bonnich Petersen, sørgede for af-dækning af møllehatten. Den 23. nov. 1983 trådte CF igen til, og under samme myndige ledelse som sidst blev to 1200

kg.s vinger hejst på plads.

Den 29. april 1986 blev møllen overdraget til »Foreningen« - betaling 1 kr. På festlig vis markeredes dagen med en boghvedegrøds-fællesspisning.

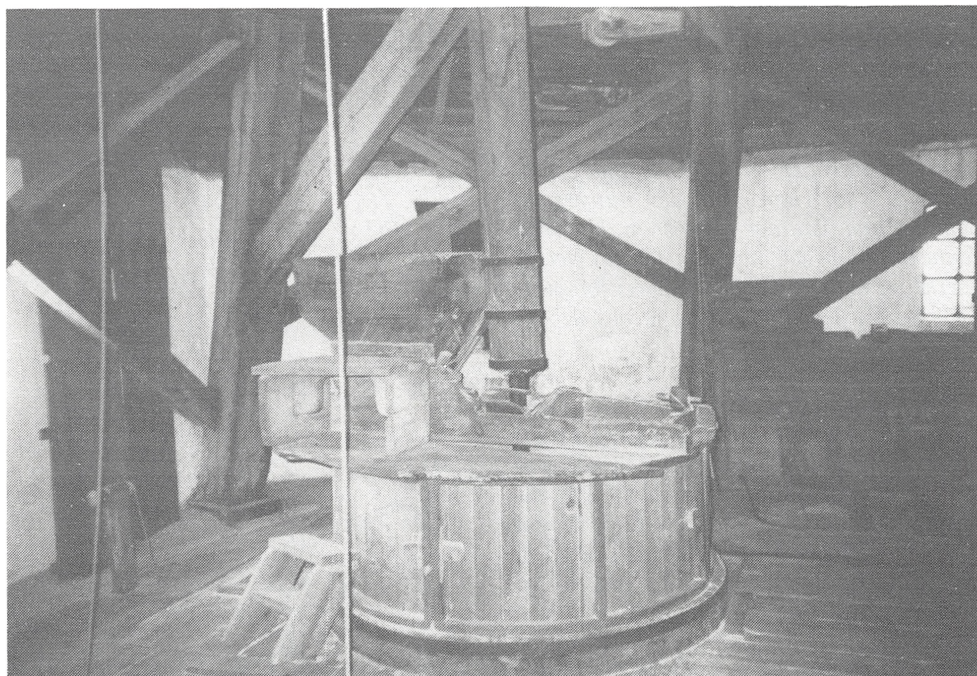
Herefter har »Damgaardmøllefolket« måttet klare sig selv - økonomisk og organisatorisk. Det har været vanskeligt at få dækket de faste udgifter og nødvendige reparationer og restopgaver vedrørende restaurationen.

Først med stiftelsen af støtteforeningen »Damgaard Møllens Venner« i 1988 har møllen fået et økonomisk fundament. Et årligt kontingent på 50 kr. fra de små 300 medlemmer, samt overskuddet fra de tre årlige »faste arrangementer«: Den 22. juni: »åbent hus« - sidste søndag i sept.: »Boghvededag« og sidste søndag i nov.: »Julestue«. Hertil kommer entreindtægterne ved rundvisning i møllen, der er åben fra 1. maj til 1. sept., samt indtægter fra »naturlejrpladsen« ved siden af møllen. Både mølle og teltplads oplever en stigende søgning år for år.

For de 10-12 familier, som har »trukket læsset« omkring Damgaard Mølle har de forløbne år budt på mange herlige timer - men også på en del krav til tålmod og samarbejdsevne, samt vilje til at afse tid til opgaven.

Møllen fremstår i dag - som før år-hundredskiftet - med et traditionelt værk til formaling af korn. (Vi har både malet byg og rug i afvigte år). Desforuden findes et komplet boghvedeanlæg med tørreovn og tre små maskiner incl. kværn til fremstilling af boghvedegryn og -mel. På den årlige »boghvededag« i slutningen af september kan gæsterne se vor boghvedemark blive høstet med le, se boghveden blive tærsket med plejl, se grynmaskineriet i funktion - og endelig i vort forsamlingslokale i den tidligere staldbygning nyde boghvedegrøden.

Det har været en glæde for de to foreningers bestyrelse at opleve de senere

Kværnloftet på Damgård mølle. Fot. Ove Nielsen 1992.

års interesse for møllen - dels lokalt - hvor befolkningen varmt har »bakket op« og dels regionalt med besøg af foreninger og firmaer.

Institutionen »Foreningen til bevarelse af Damgaard Mølle«, samt flere i de to bestyrelser har tegnet medlemsskab i »Dansk Møllerforening«. Vi har her gennem årene fået en del gode råd. Møllebygger John Jensen fra Sjælland har lejlighedsvis måttet konsulteres, og også hans bekendtskab er værdifuldt for os. Selvom vor møllegruppe tæller flere dygtige håndværkere, vil specialviden fortsat være nødvendig for at vi kan løse de tekniske problemer - med skyldig hensyn til det møllehistorisk korrekte.

En særlig opgave har været at udbrede kendskabet til boghvedens historie

og hele fortræffelighed. »Targrøden« synes da også at have opnået en renaissance i vort område.

Årets boghvededag den 27. september 1992 vil blive festligholdt på særlig vis i anledning af møllens 125 års jubilæum. En større publikation om møllens historie vil foreligge. Vi håber at kunne samle sponsorerne gennem de 14 år denne søndag på Damgaard Mølle.

I anledning af Damgård mølles 125-års fødselsdag udgiver bogtrykker Johs. Søe i Rødekro en bog om møllen og dens historie. Bogen er skrevet af redaktør Per Borggaard, Aabenraa, og har titlen »Damgård mølle - En mosaik omkring en sønderjysk boghvedemølle og dens egn«, den bliver på ca. 90 sider, rigt illustreret og koster 125 kr i boghandlen.

Lygtekroen

Af LORENZ JACOBSEN

Lygtekroen hedder en nu forsvunden kro, som lå vest for Hærvejen i den nuværende Bommerlund plantage i Bov sogn. Hvornår denne kro er opstået, hvordan den har fået sit mærkelige navn, og hvornår den er forsvundet - herom fortæller Lorenz Jacobsen, Aabenraa.

Efter at landmåler Christian Hansen fra Tarp i 1798 havde afsluttet opmålingen og boniteringen af jorderne i Vejrbæk ejerlav og udskiftningen af jorderne var tilendebragt, blev der ude på heden vest for Hærvejen oprettet et kvart bol på et stykke jord, der i dag udgør en del af Bommerlund plantage.

Ejeren af kvartbolet, Peter Thomsen Petersen, var født i Vejrbæk i 1771 og fik nu tildelt 27 td., 3 skæppe agerland, 1 skæppe eng og 1 tønde hedejord. Det var jord, der havde tilhørt helbolsmand Peter Andresen i Vejrbæk, der var morfar til Peter Thomsen Petersens hustru. I 1799 var huset færdigbygget, og samme år blev han gift med Anna Petersen - en datter af hans farbror, der (mærkværdigvis) også hed Peter Thomsen.

Det blev imidlertid den nære Hærvej, der kom til at præge gården og give den navn. Det danske postvæsen havde siden oprettelsen i 1624 haft en fast post-rute fra København til Hamborg. En del af dens vej førte over den øde hede mellem Bommerlund og Bov, og det gav ofte anledning til forsinkelser for den kørende post, når den ved nattetid og i

Udsnit af preussisk målebordsblad, der viser området nord for Bov, hvor Hærvejen løber gennem Bommerlund plantage og over Gejlå øverst. På »Løgtekromark« lå Lygtekroen fra 1799 til ca. 1853. 1:25.000.

dårligt vejr skulle passere dette stykke i vinterhalvåret. For at afhjælpe denne ulempe blev der i 1798 af Generalpostamtet i København efter forslag fra amtmand v. Ployart og husfoged Lüders i Flensborg givet ordre til at lade opsætte tre lygter, en lygte syd for Bommerlund, en lygte midt på heden og en lygte nord for Bov. Disse tre lygter skulle virke som ledelys over heden.

Arbejdet med rejsningen af lygtepælene skulle udliciteres. Licitationen blev foretaget af Husfogderiet i Flensborg den 5. november 1798, efter at bekendtgørelsen om licitationens afholdelse bl. a. var blevet offentliggjort i de otte omliggende kirker. I betingelserne for licitationen hedder det bl. a., at de tre pæle skal være af sundt vinterfældet egetræ og være fri for splint, skævkant, isrevner, knaster og hvad der ellers måtte være. De skulle være ni alen, dvs. ca. fem meter, hvoraf de seks ville komme til at stå over jorden. Desuden skulle de være 12 tommer (ca. 35 cm) i kvadrat, og seks alen skulle være skarpkantet. Pælene skulle være leveret på stedet otte dage efter licitationen.

Ved licitationen mødte der ikke andre interesserede end Hans Christian Schmidt fra »Thorschele«, som forlangte 36 rigsdaler for de tre pæle, transport iberegnet. Da han lod forstå, at han ikke ville sælge pælene billigere, eftersom pælene ville blive dyrere ved en auktion, tog man hans tilbud til efterretning.

Den følgende dag kom imidlertid Hans Jürgensen fra Klus og undskyldte sig med, at han havde taget fejl af datoen for licitationen, men han tilbød at sælge de samme tre pæle for 24 rigsdaler inklusive transport. Dette tilbud blev - efter Generalpostamtets godkendelse - akcepteret.

Men det var ikke kun gjort med pælene. Der skulle jo også lygter på dem, og

der skulle være nogen til at tænde og slukke dem. Allerede den 8. november havde husfoged Lüders i Flensborg alle aftaler på plads og kunne sende en fortegnelse herover samt over de beløb, som der var truffet aftale om. Ud over de 24 rigsdaler for selve pælene skulle der betales 15 rigsdaler for levering af tre store lygter af engelsk blik med de nødvendige reflektionsplader af messing. Lygterne skulle leveres af en lokal blikkenslager, Christian Traut, mens glarmester Münchhausen skulle levere dobbelte ruder af stærkt bøhmisk glas til de tre lygter for en pris af ialt syv rigsdaler. Desuden skulle mester Dossing udføre malerarbejde.

Udflytteren Hans Nielsen fra Østerbæk havde påtaget sig frem til marts 1799 at tænde de to lygter syd for Bommerlund og i Bommerlund formedelst 12 rigsdaler og 7 rigsdaler 44 skilling til olie og væger, mens Peter Hansen skulle udføre det samme arbejde ved lygten i Bov for lidt mindre. De to mænd fik endvidere 32 skilling for tjæring og nedgravning af hver pæl.

Ialt beløb de samlede etablerings- og driftsudgifter det første halve år sig til 78 rigsdaler.

Det første år gik imidlertid ikke så godt. Lygterne blev ikke færdige til tiden, og de gik ud, når det var rigtig koldt. Det skyldtes, at der skulle bruges tran til lamperne, og tranen størknede, når det begyndte at fryse. Der blev så forsøgt med linolie og senere med rigtig lampeolie, men det var flere gange dyrere end tran, og desuden var prisen på de dele steget meget i det forløbne år. Efter det første års besværligheder, havde Hans Nielsen og Peter Hansen fået nok, og de ønskede derfor heller ikke at fortsætte.

Man henvendte sig nu til den nyetablerede kvartbolsmand Peter Thomsen Petersen for at få lov til at anbringe den

ene lygte på gavlen af hans hus. Samtidig bad man ham om at varetage tilsynet med den ene lygte. Petersen indvilligede gerne heri, mod at han foruden betalingen for vedligeholdelse og tænding af lygten også fik ret til at holde kro. En kontrakt herom blev oprettet og underskrevet den 13. oktober 1799.

Der gik dog kun et år, så måtte han meddele husfoged Lüders, at han havde haft så stort et underskud ved den truene akkord, at det truede med at ruinere ham. Der var blevet brugt meget mere olie og tran end beregnet, og priserne på olie og tran var også blevet større. Han bad derfor om at få kontrakten ophævet, hvis ikke han fik en godtgørelse for sit tab og en bedre betaling i fremtiden. Ellers ville han ernære sig ved kroen alene, men det kunne ikke lade sig gøre, fordi retten til at holde kro var en følge af, at han skulle tænde og vedligeholde

Man gik grundigt til værks, da lygterne på Hærvejen blev opsat i 1798. Allerede den 2. januar 1799 forelå en officiel bekendtgørelse om straffebestemmelser overfor dem, der beskadiger eller fjerner lygtepælene på landevejen mellem Aabenraa og Flensborg.

lygten. Disse to forhold kunne ikke adskilles, og derfor ville han da også gå til grunde.

Husfoged Lüders kunne godt se fornuften heri, og han indså også, at postvæsenet ville lide et tab, hvis kontrakten blev ophævet, idet der ikke var andre huse i nærheden, hvor lygten kunne anbringes. Man gik derfor fra postvæsenets side med til at yde Petersen den forøgede godtgørelse, som han krævede. En ny, forbedret kontrakt blev derfor oprettet og underskrevet den 1. juni 1800.

Kroen blev dog ingen guldgrube, thi Petersen kunne ikke konkurrere med de to nærliggende kroer i Bommerlund og Bov, som kunne yde de rejsende en meget bedre betjening. Og den lette jord gav heller ikke noget stort udbytte.

I 1814 døde Peter Thomsen Petersen, 43 år gammel. Enken Anna Petersen giftede sig igen i 1818 med Mads Christensen Baagøe fra Hammelev, der så førte kroen videre. I Anna Petersens ægteskab med Peter Thomsen Petersen var der to børn, datteren Marie, der var født 1799, og sønnen Peter, der var født 1803. De døde begge ugifte, Peter som fattiglem i 1850. Anna Baagøe døde allerede i 1825, og Mads Petersen Baagøe giftede sig så i 1828 med Botilla Hansen fra Vejebak. Hun døde i 1839 og han i 1842.

Omtrent samtidig blev også poststruten mellem Hamborg og København indstillet, og nogle år senere blev der anlagt en chaussé mellem Flensborg og Aabenraa. Hermed var Hærvejens funktion, som alfarvej slut og dermed også Lygtekroens eksistensmuligheder. Omkring 1850 blev den nedbrudt.

Jorden, hvor kroen havde ligget, blev senere købt af Peter Hansen, der indtil 1860 var præst i Bov. Marken, der nu blev kaldt »Lygtekromark«, blev senere solgt til statsskovvæsenet i Flensborg, og er i dag en del af Bommerlund plantage. En del af den strækker sig ind under den nuværende landevej.

Af kroen er der intet at se. Kun et meget stort, gammelt frugttræ og en blomstrende hybenbusk minder i maj 1992 om fordums dage.

Kilder og litteratur

- LA, Aabenraa:
Bov sogns kirkebøger. Bov sogns kirkekrønike.
Aflevering fra Kiel C.XII.1, nr. 186: jordebog fra Vejlbæk, nr. 363: »Errichtung von Leuchtfeuern«
Chr. Stenz og R. P. Sørensen (red.): Bov sogn, s. 68 (Lygtekroen)
N. P. Johnsen: Den gamle Lygtekro, i Historisk Forening for Visherred. Bov Museum. Årgang 14, 1991, s. 65-68.

Søren Hansen Salling

Erindringer 1842-1891 (2)

Af PER SALLING

I anden halvdel af Søren Hansen Sallings skildring af sit liv og virke fra 1891 berøres bl. a. det arbejde, som Søren H. Salling udførte med henblik på at skabe en organisation, som kunne hjælpe med til, at sønderjyske unge kom på skole i Danmark. En sådan organisation blev skabt i 1892 med „Den nordslesvigske Skoleforening«, der den 30. nov. i år fejrer sit 100 års jubilæum. - Første del af Søren Hansen Sallings skildring, der egentlig er en ansøgning fra 1791 til Ludvig Feilberg - Kultusministeriets tilsynsførende med høj- og landbrugsskoler, bragtes i forrige nummer af månedsskriftet (s. 219-25).

Jeg har foran nævnt nogle navne blandt Nordslesvigs lærere og præster, som min virksomhed har bragt mig i forbindelse med, må jeg her nævne for Dem enkelte andre navne på mænd af andre samfundsklasser, jeg har haft glæde af at mødes med i den fælles bestræbelse for at udrette noget til folkegavn i en trang tid. - Først må jeg dog nævne fire alt afdøde fremragende mænd, som jeg un-

der min færden hinsides grænsen kom til at stå i særlig venligt forhold til: Krüger og Ahlmann, Monrad og Holdt. (Til det af den sidste redigerede »Søndagsblad« leverede jeg stundom bidrag.)¹⁾ - De må nu ikke opfatte det således, at jeg ved at nævne disse navne har villet anstille en mandjævning, ti jeg kunde jo nævne hundrede og atter hundrede af navne på mænd, som jeg har lært at agte lige så højt som de her nævnte; men jeg har ved at pege på disse mænd, der bor spredt over hele Nordslesvig, villet antyde den sum af åndelig kraft, den intelligents, der findes blandt Nordslesvigs mænd, og som for mig varsler godt om det sønderjyske folks evne til at fortsætte den store kamp.

Der er tre kredse i Sønderjylland, som jeg med vilje ikke har haft synderligt at gøre med, om jeg end har stået i forbindelse med dem, - det er de grundtvigske kredse i Rødding, Bovlund og Forballum. Det er ikke sket, fordi jeg ikke fuldtud sympatiserede med dem, ti det måtte

Søren Hansen Salling var primus motor i arbejdet for at rejse monumentet for den nordslesvigske rigsdagsmand H. A. Krüger fra Bevtoft (1816-81) ved Dagmarsgade i Ribe. Det består af en granitstøtte, der - ud over Krügers navn og fødsels- og dødsår - bærer indskriften »Sønderjydernes talsmand for sandhed og ret.« Busten øverst på støtten er udført af billedhuggeren Rs. Andersen. Mindesmærket blev afsløret den 15. april 1984. Fot. i Ribe Lokalkiv.

jeg ifølge min åndsretning gøre; men jeg sluttede efter det nøje kendskab, jeg havde til dem, at på de steder var jeg overflødig, da de mænd, der stod som ledere i disse kredse: - Appel og senere Lycke i Rødding og Povlsen i Bovlund fuldt ud fyldte deres plads.²⁾

Endnu kun en bemærkning om mit forhold til de virksomheder i Danmark, der går ud på ved pengehjælp at støtte nationaliteten i Sønderjylland på forskellig vis. Som De ved er der flere sådanne af gammelt datum. Den yngste, S. S. med hovedsæde i Kolding, har jeg givet impulsen til. - Medens jeg endnu var på Skovgård højskole men var besluttet på at gå til Sønderjylland og syslede med planer for min fremtidige virksomhed derovre, blev det mig klart, at skulde der virkes med kraft, måtte vi her fra kongeriget have skabt en organisation med det formål at tilvejebringe et

betydeligt årligt pengebeløb. Dette skulde særlig anvendes til dansk oplysnings fremme blandt Sønderjyderne således, at vi kunde give den voksne ungdom frit ophold eller i al fald lempede betalingsvilkår på vore højskoler og landbrugsskoler, således at vi kunde yde hjælp til danske børnelærere derovre - enten som privatskolelærere eller huslærere (da var bestemmelserne om børneundervisningen jo andre end nu, og det var ikke forbudt forældre at lade deres børn undervise privat) og således, at vi kunde støtte ældre folk - familie-fædre og -mødre - til besøg på vore højskoler ved de efterårsmøder for gifte folk, som de betydeligste af vore højskoler havde begyndt at få i gang. Og videre skulde pengebeløbet anvendes til at betale de bøder, redaktører og andre ufor skyldt blev idømt på grund af djærv og dansk optræden mod voldsherredømmet. - Jeg havde i de forløbne år set så mange på den måde blive ufrivillige martyrer, og det gjorde mig ondt for dem. Men jeg skønnede tillige, at vor tid ikke er nogen martyrtid, det er hverken gavnligt for den enkelte at blive martyr eller sundt for folket at have en del små martyrer. - Og et ... (ulæseligt ord) fond havde vi jo ikke at ty til. (Gid fremtidens politiske ledere i vort land må få øjet op for nødvendigheden af, at der skabes et sådant fond! Uden dette - uden at kunne tage pengemidlers kraft til hjælp efter en stor målestok kan den nationale kamp i Sønderjylland ikke kæmpes igennem til

sejr. Hidtil er der trukket store vekslere på den private offervillighed; men den kilde flyder for svagt, og den vil med tiden tørre ud.) - Men for at der kunde komme et ordenligt beløb ind, måtte der skabes en fast organisation, der efter min mening måtte ordnes således, at der fandtes én for sagen varmtfølede mand i hvert sogn i Danmark, hvis hverv det måtte blive at finde interessen for sagen i sin kreds og modtage de forskellige pengebidrag, en sådan interesse kunde ofre, medens der ligeledes måtte findes pålidelige enkeltmænd i hvert sogn i Sønderjylland, der kunde give oplysning om, hvor der var trang til og brug for hjælp i de antydede retninger.

At finde tillidsmændene i kongeriget måtte blive en eller flere mænds sag herovre, og jeg havde, inden jeg forlod Skovgård, fået løfte hos forskellige rigmænd om den fornødne pengehjælp til dette forberedende arbejde; men at finde disse mænd i Nordslesvig skulde være min første gerning, når jeg, som jeg håbede, snart havde opnået prøjsisk undersåtsret. - Inden jeg forlod Skovgård, henvendte jeg mig til mange mænd og kvinder i København for at tale med dem om sagen. Og min plan vandt almindelig billiggelse, hvilket var såre opmuntrende for mig. Særlig, husker jeg, var jeg glad for at møde som Ploug, Kayser, D. B. Adler og Høgsbro fandt tanken god og sund.

Jeg gjorde ved den tid en rejse til Norge. Og hvor jeg kom frem - fra Gausdal højskole over Bergen til Drammen og Kristiania - fremstillede jeg min plan og hvervede den nye venner. Dette var dog særlig tilfældet ved lærermødet på Gausdal højskole, hvor jeg talte for en stor forsamling af lærere og lærerinder såvel fra Norge som fra Sverrig.

Kort efter min hjemkomst fra Norge tog jeg fra Skovgård til mit hjem i Sønderjylland. På hjemrejsen havde jeg i

Kolding en samtale med redaktøren af Højskolebladet, K. Jørgensen, og under denne satte jeg ham ind i min plan. Derefter tog jeg til Askov for at forhandle med forstander Schrøder om den. Han kendte den allerede fra en frk. Neergård, til hvem jeg havde omtalt den, og som for kort tid siden havde besøgt Askov. Men Schrøder viste den ingen velvilje; tværtimod bebrejdede han mig, at jeg vilde have en fast organisation. »De med Deres organisation! udbrød han; vi skal slet ingen organisation have; trænges der til hjælp derovre fra, da lad os det vide, og vi skal nok skaffe den!«

Så rejste jeg til Flensborg for derfra at søge prøjsisk undersåtsret, da jeg ikke turde søge denne gennem Haderslev landrådsamt på grund af landråd v. Rosens kendskab til mig og min slægt. I Flensborg måtte jeg opholde mig i længere tid. - Men medens jeg her lå og søgte snart ad en og snart ad en anden vej at blive prøjsisk undersåt, blev på Højskolebladets kontor i Kolding planen til den virksomhed lagt, der er bleven bekendt i landet under mærket S. S. - At det var min plan, der her kom frem, var jo klart for mig og mine venner i Flensborg, af hvilke navnlig Monrad havde været særlig glad for den. Og vi kunde lige så lidt billige den måde, på hvilken man havde lånt min tanke, som vi kunde glæde os ved, at den blev søgt iværksat på et så snævert grundlag, idet det egenlig kun blev de særlig grundtvigske kredse i landet, hvis offervillighed man påkaldte, medens jeg, uagtet jeg også var grundtvigianer, bestemt erkendte, at over for denne sag måtte vi alle hjælpe og burde vi alle hjælpe trods kirkelige og politiske uenigheder. - Derfor havde jeg også lagt sagen frem for folk fra de forskellige lejre - ligefra Ploug til Høgsbro og fra pastor P. Rørdam til pastor (senere professor) Rasmussen.³⁾

Sagen gav også i begyndelsen kun et

Holsted Efterskole var en af de efterskoler umiddelbart nord for 1864-grænsen, der især optog dansksindede nordslesvigere. Her modtog de den undervisning på dansk og i dansk sprog og kultur, som de ikke fik i den preussiske skole. Disse efterskole- og højskoleophold var af stor betydning for fastholdelsen af den nordslesvigske befolkning på et folkeligt dansk kulturgrundlag. Søren H. Salling var aktiv i bestræbelserne for at skabe det økonomiske grundlag for disse ophold. »Den nordslesvigske Skoleforening« stiftedes i 1892 som den organisatoriske ramme omkring dette arbejde. Billedet her er fra 1895-96. Hvem eleverne er fremgår ikke, men der er utvivlsomt mange nordslesvigere imellem. Fot. Karl Jørgensen, Holsted, i Historiske Samlinger, Aabenraa.

forholdsvis ringe udbytte. Og det er først nu, efter at der er forløbet en halv menneskealder, og efter at Morten Eskesen i Kolding er bleven antaget som lønnet rejsende sekretær, at der bliver samlet nogle få tusind kroner om året - et beløb, der kun efter en fattig målestok formår at tilfredsstille den trang til hjælp, der er tilstede. - Og hvad M. Eskesen nu arbejder på, er netop hvad jeg vilde have haft frem til at begynde med, idet han nemlig søger at finde enkelte tillidsmænd såvel i kongeriget som i Sønderjylland, der kan være mellemed mellem folk her og der og den bestyrelse, der står for uddeelingen af pengehjælpen, der jo særlig anvendes til at hjælpe uformuende til at komme på højskole.

Hvis jeg ikke frygtede for at trætte Dem alt for meget, kunde jeg jo udføre mine meddelelser meget videre, ti det tør jeg nok sige, at der i de sidste 15 år ikke er gået ret meget for sig af betydning i Sønderjylland, uden at jeg har stået det personlig nær. - Og min stilling har faldet mig så naturlig, fordi jeg så helt har følt mig som sønderjyde, og fordi det af den grund har været mig en trang at udrette, hvad jeg formåede til støtte for mine landsmænd i deres bitre kamp mod vort lands fjende. -

Hvad jeg så forøvrigt kan have udrettet, kan jeg ikke have nogen mening om; den slags virksomhed og dens rækkevidde kan vanskelig bedømmes. Men den rolige bevidsthed har jeg, at jeg båd-

de har haft redelig vilje til at gøre noget og også ærlig stræbt derefter. - Jeg er Dem meget taknemmelig for, at De har givet mig lejlighed til at gøre lidt rede for min stilling til den sønderjydske sag og hvad der har ført mig i forhold til den. Og formener De så, efter det kendskab De nu har fået til mit personlige forhold til sagen, at kunne forsvare at anbefale mig til fortsat understøttelse, da vil det for sagens skyld være mig kært.

Jeg mener, at rigsarkivar Jørgensen har ret, når han i sin anbefaling for mig siger: »der er så få, der endnu har en virksom følelse for det ansvar, som er lagt på den nuværende slægt i kampen for vort folks bevarelse, at det er dobbelt pligt for os ikke at lade nogen god kraft ligge unyttet eller bukke under i bestræbelsen for at komme til anvendelse.«⁴⁾ - Og jeg vil lige så nødig ligge unyttet, som jeg vil bukke under. Men alligevel vil De sikkert give mig ret i, at jeg ikke vil kunne modtage en mindre understøttelse end den, jeg hidtil har fået, da jeg i en sådan mindre understøttelse nødvendig må se en mistillidserklæring til min redelighed og min virksomhed, der i virkeligheden berører min ære og derfor nødvendig måtte virke lammende på min handlekraft.

Kunde De derimod gøre noget for at foranledige, at understøttelsen bliver forhøjet med 200 kr, som jeg i de sidste år har andraget om, da vilde dette være mig kært.

Ribe d. 22/12 1891
Deres ærbødige
S H Salling

Borgens Forlag udgiver sidst på året »Kom ihu, hvad en Levetid er - bogen om forstander Søren Hansen Salling, Ribe«. Bogen, der er forfattet af Sallings oldebarn, Per Salling, udkommer i anledning af hans 150-års fødselsdag og tilegnes Sønderjysk Skoleforening ved 100-årsjubilatet.

Noter og henvisninger

1. N. A. Krüger og Nicolai Ahlmann var de dansksindede nordslesvigeres første repræsentanter i den nordtyske rigsdag og senere i den tyske rigsdag. C. F. Monrad og A. C. C. Holdt drev indtil slutningen af 1870'erne danske privatskoler i Flensborg. - Efter disse ældre nationale ledere nævner Salling »af nulevende... blandt mange«: »dr. Madvig, Mussmann - Mariægård, Skau - Bukshave, Hansen - Kastrup, Larsen - Lysabbild, Madsen - Munkbjerg, Knos - Vollerup, Philipsen - Skjelle, Hansen - Nørremølle d. y., Wolf - Støbæk, Iversen - Ullerup, Mikkelsen - Avnbøl, Brink - Rørkjær, Th. Møller - Døstrup, N. P. Gundesen - Skjærbæk, Byck - Lunding, Vinther - Borrig (Borg), Rossen - Agerskov, Hörück - Rurup, ikke at tale om Gust. Johannsen og de danske redaktører.« Der er i alle tilfælde tale om mænd, der spillede en fremtrædende rolle i den nationale kamp i slutningen af 1800-årene og begyndelsen af dette århundrede. I Sprogforeningens Almanak er der nekrologer over de fleste af dem (jvfr. personnavneregisteret i: Sprogforeningens Almanak. Register 1894-1983). - I den indstilling af 3. jan. 1892 til ministeriet, som Sallings redegørelse er vedlagt, skriver Feilberg: »Rækken af Navne paa slesvigske Mænd, med hvem Forstanderen har været i Berøring, er indflettet paa Foranledning fra min Side.«

2. Der er tale om frimenighedspræsterne Cornelius Appel, N. P. Lycke, begge Rødding, samt L. B. Poulsen i Bovlund.

3. Morten Eskesen fastslår i bogen »S. S. - en historisk Fremstilling« (Kolding 1895), at det var Jep Fink, Bygebjerg, der var den oprindelige idémand bag foreningens oprettelse; han daterer ideens opståen til februar 1877 og det stiftende møde til begyndelsen af marts samme år. Sallings møde med Konrad Jørgensen er ikke omtalt andre steder end her, men må efter fremstillingen have fundet sted i oktober eller november 1876. Hvis det er rigtigt, har i det mindste Konrad Jørgensen faktisk kendt til Salling-gruppens idé, da S. S. blev stiftet.

4. Anbefalingskrivelse af 6. maj 1879, oprindeligt indsendt som bilag til den første ansøgning om støtte over finansloven til den nyoprettede Lustrupholm Højskole.

Set og sket i Sønderjylland

Grænselandskronik

Af ANKER THYGESEN

Museumsrådgiver Anker Thygesen, Haderslev, har fulgt livets gang i Sønderjylland i april kvartal og bringer her sine kommentarer til begivenheder, kunst, nyskabelser, besøg og meget andet.

Nyhederne fra den store verden var i april kvartal 1992 domineret af begivenhederne i et Jugoslavien i opløsning. At det kan komme så vidt som til regulær krig, når nationalitet og statsgrænser ikke kan forliges, er set før. Men det er dybt bedrøveligt, når det sker i et område, hvor de forskellige folkeslag tidligere har kunnet leve sammen i fordragelighed - omend ikke med fuld ligeberettigelse. Omvendt bliver det endnu mere glædeligt at tænke på, hvor fredeligt samarbejdet mellem forskellige nationaliteter udspiller sig i det dansk-tyske grænseland.

Kvartalets nyheder blev indrammet af to begivenheder af vidt forskellig karakter, men som begge gav genlyd ikke mindst i grænselandet. Slutbegivenheden lader jeg vente - som i en krimi, mens startbegivenheden forekommer mig at kræve lidt mere indgående omtale end vanligt i Grænselandskronikken.

Politik og mindretal

Det drejer sig om landdagsvalget i Slesvig-Holsten den 5. april.

Først lidt om valgets fakta: En forstemmende lav valgdeltagelse på kun 71,8 %. Det højreekstremistiske Deutsche Volks Union, som mest har slået sig op på frygten for indvandrere, kom ind med 6,3 % af stemmerne og seks mandater.

FDP med 5,6 % af stemmerne (1988: 4,4 %) kom ind i varmen igen på fem pladser. De Grønne kom med 4,97 % lige akkurat ikke over spærregrensen. CDU fik en lille fremgang fra 33,3 % i 1988 til 33,8 % og 32 pladser. Men det kom ikke i nærheden af at kunne true ministerpræsident Björn Engholms socialdemokrater, som nok måtte indkassere et kraftigt tilbageslag fra 54,8 % i 1988 til nu 46,2 %, men som med 45 mandater stadig lige netop kan regere alene i en Landdag med 89 pladser.

Og så til SSW - de danske sydslesvigers parti: Ved det ekstraordinære valg i 1988 fik det et rekordagtigt stemmetal på 26.646. En vigtig forklaring på fremgangen på godt 3.300 stemmer dengang var Barschel-skandalen, som havde rystet hele delstatens politiske liv med sine afsløringer af urent trav blandt de regerende i Kiel, og som havde givet den danske landdagsmand Karl Otto Meyer en særstilling som den uplettede, konsekvente og besindige parlamentariker han er. Det flotte resultat i 1988 var skabt i en speciel situation og kunne næppe holde ved kommende landdagsvalg, hed det dengang.

Men hvad sker der i 1992? SSW får endnu engang et kanonvalg med 28.287 stemmer - altså godt 1.600 flere end i 1988 og partiets bedste resultat siden 1958. Det udgør ganske vist kun 1,9 % af stemmetallet i hele delstaten, men SSW er som mindretalsparti undtaget fra 5 %'s spærreglen. Så Karl Otto Meyer bevarer med glans partiets ene landdagsmandat og kan optræde med endnu stør-

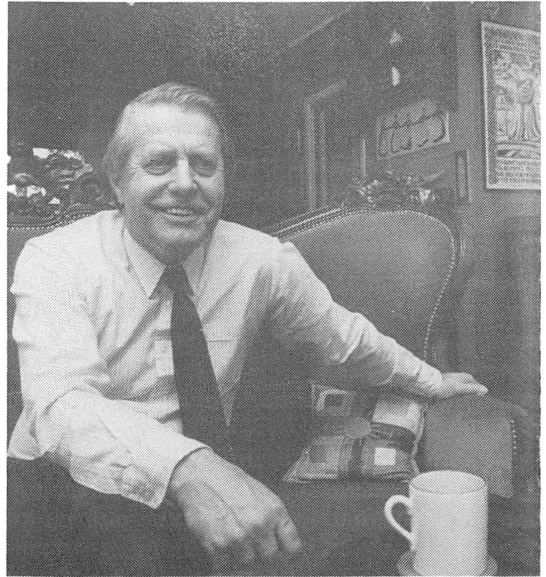
re vægt i sin sidste periode som de dansk-sindedes talsmand i Kiel.

Hvordan kan man så forklare det? Den direkte effekt fra Barschel-affæren kan det vel ikke være mere, selv om Der Nordschleswiger (7. april) påpeger, at Karl Otto Meyer er blevet et symbol på tillid langt uden for det danske mindretals rækker, og at vælgerne i Sydslesvig med SSW har haft muligheden for at give de etablerede tyske partier en løftet pegefinger uden at måtte ty til det højredrejede DVU, som da også fik en mindre andel af stemmerne i Sydslesvig end i Holsten.

JydskeVestkysten (7. april) forsøger sig dårligt nok med en forklaring på SSW's succes - botset fra at citere Meyer for, at partiet har en fornuftig regionalpolitik, og at alle organisationer, institutioner og enkeltpersoner har bakket partiet op i valgkampen. En lederartikel (6. april) med overskriften »Valg-skuffelse« handler om det britiske parlamentsvalg, og lederen den 7. april har nok de tyske delstatsvalg som emne, men beskæftiger sig overvejende med det, der også optager de tyske politikere og medier mest: DVU's fremgang på grund af flygtninge-frygt. Burde Sønderjyllands store regionale avis ikke have ofret en leder eller kommentar på SSW's overraskende gode valgresultat lige syd for grænsen?

Det kan vel heller ikke mere være den gamle garde fra det danske mindretals store år efter nazismens fald, der bærer fremgangen. Man må nok snarere søge forklaringer indenfor politiske emner, der har noget at sige de yngre årgange.

Flensborg Avis offentliggjorde den 2. april en undersøgelse, gennemført op til valget blandt 10. klasses elever i nogle danske skoler i Sydslesvig. Den viste bl. a., at de prioriterer en mere restriktiv indvandrerpolitik højt, hvilket dog bestemt ikke peger på SSW, snarere i ret-

Landdagsmand Karl Otto Meyer fotograferet kort efter det gode valgresultat den 5. april. Fot. Ernst Winckelmann/JydskeVestkysten.

ning af DVU. Men desuden rummer de unges politiske hitliste en række emner, hvor netop SSW har markeret sig: Miljø, arbejdsløshed, kvinder og ligestilling og mindretalspolitik.

I samme avis (2. april) redegør både Karl Otto Meyer og nr. 2 på partiets liste, Dieter Lenz, for hvad der er det specielle ved SSW. Væsentligst for dem begge synes det at være - naturligvis udover at varetage det danske mindretals interesser - at føre en positiv regionalpolitik til fordel for et Sydslesvig, der erhvervs- og beskæftigelsesmæssigt halter bagefter storebror Holsten. SSW er - som det eneste parti - ikke bundet af hensyn til partiapparater i det øvrige Slesvig-Holsten eller i Forbundsrepublikken som helhed, og det kan derfor af fuld kraft arbejde for udviklingen i sin egen region og dermed søge at modvirke afvandringen af uddannelsessøgende og erhvervsaktive

mod både syd og nord. Måske er det også forklaringen på, at partiet fik størst fremgang i de sydlige distrikter, mens valget forløb knapt så godt i de traditionelle højborge mod nord, bl. a. Flensborg.

SSW har også markeret sig som utvetydig modstander af Berufsverbot, dengang det var til debat. Og partiet viste sig miljøbevidst, allerede inden De Grønne blev en politisk faktor, man måtte regne med. Når dertil kommer, at Karl Otto Meyer har formået at holde sig klar af den almindelige politikerlede hos vælgerne, og at SSW som noget selvfølgelig placerer sig som en ledende kraft i det grænseoverskridende samarbejde mellem Sønderjylland og Nordtyskland, ja så forekommer det mig ikke svært at se gode forklaringer på, at en del af de unge i Sydslesvig - vel også andre end de traditionelt dansksindede - kan føle sig tiltrukket af SSW som et moderne regions- og mindretalsparti.

Det skal også noteres, at de danske årsmøder i dagene 12.-14. juni samlede stor tilslutning: 20.000 var der til de mange aftenmøder, og søndagens store friluftsmøder i Flensborg, Slesvig og Husum samlede i alt 14.000 (FIA 15. juni).

På den anden side af grænsen har det tyske mindretal større besvær med at holde de politiske bastioner. Så der har længe været talt om, at mindretallets kandidater skulle have lov til at lade sig opstille på andre lister end Slesvigsk Partis.

Til Bund deutscher Nordschleswigers ekstraordinære delegeretmøde i Tinglev mødte bestyrelsen dog med forslag om at fastholde opstilling på Slesvigsk Partis lister - og kun dér. Men de delegerede ville det anderledes, og bestyrelsens forslag faldt med 100 stemmer mod 52 (No og JV 2. april). Så i fremtiden vil man nok komme til at se tysksindede kandidater på fælleslister eller blandt borger-

lige eller socialdemokrater. Der vil måske nok blive valgt flere af dem på den måde, men mon de vil få let ved at markere sig mindretalspolitisk?

På den politiske front må man også notere sig, at selv om Danmark som helhed forkastede EF-unionen ved folkeafstemningen den 2. juni, var der i Sønderjyllands amt stadig flertal for EF, omend det var kraftigt reduceret i forhold til afstemningerne i både 1972 og 1986. Om sønderjydernes ja skal tilskrives et ægte engagement i den store europæiske ide, om det skyldes gode erfaringer med grænseoverskridende samarbejde, eller om det var resultatet af mere praktiske overvejelser om lettelser i f. eks. pendling mellem hjem og arbejdsplads på hver sin side af grænsen, er der vist ingen der kan sige. Måske kommer det simpelthen af, at der er flere Venstrevælgere i Sønderjylland end i landet som helhed. Venstre var jo bedst til at holde sine folk til parolen om et ja til Unionen.

Blandt dem, der støttede nej-sigernes kampagne, var også en kendt grænselandspersonlighed at finde: førnævnte Karl Otto Meyer.

Grænseoverskridende

Det højt besungne grænseoverskridende samarbejde har det tilsyneladende sværere i det virkelige liv end i festtaler og programmer. Måske ligger det i dvale og venter på, hvad resultatet bliver af det danske nej til EF-unionen. Kommer Danmark trods alt med i det indre EF-marked? Selv om det skulle ske alligevel, er det vel ikke noget godt argument for, at f. eks. forureningen af Flensborg Fjord åbenbart ikke bliver bekæmpet kraftigt nok. Hvis ikke, er der vel bare endnu mere grund til at puste fornyet liv i et samarbejde mellem de grænsenære myndigheder. Ligemeget hvordan Danmarks forhold til EF bliver, vil der altid være opgaver, hvis løsning er af-

hængig af kræfter på begge sider af grænsen.

Grænsehandelen er blevet mindre skæv efter danske nedsættelser og tyske forhøjelser af afgifterne. Den er tilsyneladende også aftaget i omfang. I hvert fald dalede antallet af biler, der passerede grænseovergangene i 1991 med 700.000 i forhold til året før. Og ved motorvejsgrænsen var der stigning i antallet af biler, så det må være de typiske grænsehandelsovergange, der har haft nedgangen.

Det er dog ikke alle, der ligger i dvale med hensyn til det grænseoverskridende. F.eks. er der stadig gang i gylletransporterne fra Tyskland til Danmark. Det konservative folketingsmedlem Jens Peter Rønholdt siger til Nordschleswiger (6. april), at han nu vil bede landbrugsministeren om at undersøge, om i det mindste ikke nogle af transporterne er ulovlige og få dem stoppet. Og Flensborg Avis kan fortælle, at menneskesmuglingerne af asylsøgere over grænsen heller ikke er gået i stå, skønt de nu er af mindre omfang, efter at en tidligere hovedmand bag dem er sat fast og stillet for retten (14. april).

På positivsiden i det grænseoverskridende samarbejde tæller det, at en række museer nord og syd for grænsen er gået sammen om en informativ reklamefolder. Godt initiativ. Det kunne meget vel tænkes, at f. eks. de der interesserer sig for KZ-minder i Ladelund også ville have udbytte af et besøg i Frøslevlejren.

Endnu engang uenighed om kunstgave

Nej, det handler ikke om Ib Braases berømte/berygtede installation i gården til Dansk Centralbibliotek i Flensborg. Dette kvartal har vistnok ikke bragt noget nyt kapitel i føljetonen om netop dette værk.

Det drejer sig heller ikke om en april-

spøg, selv om nyheden om den blandede modtagelse lanceres i Jydske Vestkysten den 1. april. Men den pinlige situation er altså opstået en gang til:

Nogen (i dette tilfælde Sydbank Sønderjylland) har tilbudt nogen (i dette tilfælde Tønder by) at betale for, at et kunstværk (i dette tilfælde en skulptur/vandkunst, som lyder navnet »Albert«) bliver stillet op et bestemt sted (i dette tilfælde på Torvet i Tønder). Byrådet har sådan set sagt ja tak og ladet stenen prøveopstille på stedet. Og så kommer de kritiske røster.

På bankens aktionærmøde forlyder det, at nogle af byens vise fædre er betænkelige ved at tage imod gaven, og der rejses kritik af dens placering: Den egner sig ikke til Torvet! Den ædle giver spørger mildt forundret, om byrådet da ikke mente sit ja tak? Men det gjorde byrådet minsandten! Allerede den 9. april kan Jydske Vestkysten meddele, at flertallet fastholder »Albert«s placering. Ikke mere snak om den sag!

Alle har ret til at have en mening om kunstværker og hvor de ikke bør stå. Men ved at sammenligne sagen fra Tønder og det langtrukne forløb fra Flensborg bør alle modtagere af kunstgaver kunne uddrage den lære, at al nødvendig debat om kunstværker - lige fra konsultation af kunstkyndige over læserbreve og borgermøder til opinionsundersøgelser og folkeafstemninger (alt afpasset efter sagens alvor) - bør sættes i gang og være afsluttet først. Så kan beslutningen om et ja tak eller nej tak tages af den eller dem, der nu har myndighed til det. Og denne beslutning må de så stå fast på. Alt andet bliver pinagtigt for både kunstner og giver - og pinligt for modtageren.

Nyskabelser i grænselandet

Først i april åbnede så det nye sygehus ved Aabenraa med flotte forhold for både patienter og personale. Grundideen,

at den enkelte patient helst kun skal have en og samme læge/personalegruppe om sig gennem hele indlæggelsesforløbet, søges opnået ved, at der næsten kun er ansat overlæger, som til gengæld for deres højere løn er forpligtet til at tilrettelægge deres arbejdstid mere fleksibelt end reservelæger. Men endnu er det for tidligt at bedømme, om denne nyskabelse fungerer efter hensigten.

At der på samme tid måtte ligge patienter i gangene på det ikke så gamle sygehus i Haderslev, må vel tilskrives manglende fleksibilitet i administrationen af amtets samlede sygehusvæsen (JV 9. april).

Det historiske besøgscenter på Dybbøl Banke, som meget passende blev indviet på Dybbøl-dagen den 18. april, er også udtryk for nytænkning. Det er ikke noget museum - det rummer ikke originale genstande fra 1864, men et fortællested, hvor de besøgende skal få en god baggrund for og tilskyndelse til at gå ud i landskabet og se, hvor belejringen og stormen på de danske skanser virkelig fandt sted. En begrundet vurdering af centrets indhold rækker pladsen ikke til her. Men personlig synes jeg, at nybyggeriet og reguleringen af dets omgivelser har berøvet banken en god del af den atmosfære, der var over stedet før.

Det bliver spændende at se, om centret kan opfylde sine egne forventninger om et besøgstal på omkring de 100.000 pr. år - og dermed bære sig selv økonomisk, som det er planen.

Blandt de nyskabelser, der endnu ikke er blevet til noget, er planerne flere steder i Sønderjylland om store kultur-/musik-/kongres-/messecentre. I april kvartal afgik dog en af planerne ved døden, nemlig den om Bygnafcentret i amtsbanernes gamle remise i Haderslev. Byrådet bestemte sig efter en langtrukken beslutningsproces til ikke at yde den årlige sum, der ifølge initiativtager-

ne (det lokale rutebilselskab!) var nødvendig for en rentabel drift. Så det bliver ikke Haderslev, der skal lægge plads til de helt store arrangementer i regionen. Men Aabenraa og Løgumkloster er stadig med i kapløbet.

Fine besøg og fine begivenheder

Sønderjylland er ikke underprivilegeret med hensyn til royal tilstedeværelse. Om ikke andet opholder dronning Ingrid sig hver sommer en tid på Gråsten Slot, hvad der plejer at trække en del ekstrabesøg med sig af børn, svigerbørn og børnebørn - og give ekstra arbejde til politi, militær og andre, der har at gøre med højtstående personers sikkerhed.

April kvartal må have givet masser af overtimer - og måske grå hår - til den sønderjyske sikkerhedsbranche, for det var vidne til en sand strøm af fine besøg. Kronikøren tør ikke engang garantere, at et enkelt lille kongeligt besøg ikke skulle være undgået hans opmærksomhed. Men følgende gennemgang skulle også være nok til at demonstrere det massive opbud af notabiliteter.

Vi begynder på et trin lidt lavere end det royale: Statsminister Poul Schlüter var gæstetaler i Selskabet Harmonien i Haderslev i anledning af byens 700-års jubilæum og fik samtidig set sin mor. Til glæde for alle os, der ikke kunne være til stede, blev hans tale optrykt som kronik i Jydske Vestkysten den 8. april. Med baggrund i sønderjyske barne- og ungdomsår faldt det ham ikke svært at spinde op til flere ender over det positive i grænselandets blandede sprog- og kulturforhold, og som dreven politiker havde han også let ved at drage den konklusion, der passede i hans kram til den forestående folkeafstemning den 2. juni: Vi skal med i EF-unionen, så vi fortsat kan nyde godt af og bidrage til den europæiske mangfoldighed.

I statsministerens fodspor fulgte de

Ved indvielsen af det nye Aabenraa Sygehus hilser dronning Ingrid på sundhedsminister Esther Larsen i overværelse af amtsborgmester Kresten Philipsen. Fot. Helge Grøhn/Nordschleswiger.

kongelige (dog ikke med politiske budskaber). Dronning Margrethe var allerede den 26. marts i grænseoverskridende samarbejde med Bundespræsident v. Weizsäcker til stede ved åbningen af Gottorp-museets udstilling om Thorvaldsen og hans tyske bekendte.

Indvielsen af det nye Aabenraa Sygehus kunne glæde sig over dronning Ingrid's tilstedeværelse og interesse. Og Historiecenter Dybbøl Banke blev åbnet i overværelse af dronning Margrethe og prins Henrik.

Den kongelige besøgsaktivitet kulminerede den 21. maj, da Dronningen og Prinsen ombord i kongeskibet ankom til Haderslev havn kl. 9 om morgenen og havde afsat hele dagen til at besøge diverse institutioner i byen i anledning af dens jubilæum. Og det kan uden overdrivelse kaldes en hel arbejdsdag: Ifølge

det officielle program sluttede den først kl. 24 - dog med en indlagt pause på hele 20 minutter, måske lige nok til at nå ombord og skifte tøj. Hvis der fandtes en fagforening for regenter, burde den nok overveje at prioritere humane arbejdstider højt på listen over sine opgaver.

Også Nordborg fejrer jubilæum i år, og til næste år bliver det Tønders tur - også her med kongelig deltagelse (bebudet i JV 3. april). I forbifarten kan man nok komme til at tænke lidt over alt det postyr, som sådanne byjubilæer giver anledning til. Alle sejl sættes til, så byen et helt år syder af historiske, sportslige og andre kulturelle foranstaltninger - og det er jo herligt! Men tænk, om det kunne smitte bare lidt af på aktivitetsniveauet de foregående og følgende år, bl. a. hvad angår den økonomiske side af sagen. Haderslev kommune f. eks. har

gennem flere år sparet mere end 4 mill. kr. sammen til jubilæumsformål. Det er fint nok, for sådan en begivenhed skal sandelig fejres, og når man sammenligner med, at man i Esbjerg opererer med et budget på 7 mill. til et enkelt arrangement i 1993 (afslutningen på Cutty Sark Tall Ship Race - set i Dansk Turisme 2, 1992), ja så er 4 mill. til et helt år jo pebernødder. Men man kan godt blive lidt forstemt ved at tænke på, hvordan der samtidig skal spares på det daglige brød indenfor både kultur, institutioner for børn og ældre og meget mere.

Personalia

Man bør glæde sig, hver gang en person med tilknytning til grænselandet bliver udnævnt til en af rigets høje poster i København. Det giver øget forståelse i hovedstaden for vor fjerne regions særlige problemer, en ledig arbejdsplads i Sønderjylland og dermed en chance for en ny ansat. Således blev Henrik Becker-Christensen direktør for Institut for Grænseregionsforskning (JV 1. april), efter at hans forgænger Johan Peter Noack var blevet udnævnt til rigsarkivar. Man kan ønske både arkivvæsenet og instituttet i Aabenraa til lykke med højt kvalificerede nye ledere - og samtidig håbe, at Noack stadig får lidt tid til overs til den fremragende forskning i grænselandets nyere historie, som han i så rigt mål har ydet indtil nu.

Den 18. april fyldte Troels Fink 80 år. Grænselandets grand old man (FIA. 16. april) er en velvalgt betegnelse, og hans indsats for Sønderjylland og dets historie fylder ikke mindre end hans titler, hvoraf generalkonsul, professor, dr. phil. kun er et udvalg. Han har altid haft et levende engagement i samtiden som baggrund for sin udforskning af fortiden, og talrige bøger og artikler er kommet fra hans hånd. Men allervigtigst er nok hans virke som foredragsholder - en

mester i det levende ords kunst og i sønderjyske anekdoter. Og foredragsarrangørerne har vist efterhånden vænnet sig til at sætte ham tidligt på programmet - grand old man skal ikke for sent i seng.

Tidligere rektor ved Duborg-Skolen, Knud Fanø, døde den 1. maj. Han havde ydet en stor indsats for det danske skolearbejde i Sydslesvig, efter at han var kommet fra Tønder til Flensborg i 1962 som leder af Duborg-skolen, hvor gymnasieafdelingens fortsatte eksistens på det tidspunkt var tvivlsom. I hans tid som rektor ekspanderede dens elevtal så meget, at det blev nødvendigt med en stor tilbygning til den nu stabiliserede overbygning over de mange danske grundskoler. Knud Fanø lagde også et stort arbejde i Historisk Samfund for Sønderjylland - bl. a. som mangeårig redaktør for Sønderjyske Årbøger - og i andet oplysende arbejde.

Og så til slut

Den slutbegivenhed, som jeg stillede i udsigt i indledningen, har ikke direkte noget at gøre med hverken politik, kultur eller nationale mindretal - og den fandt ikke engang sted i grænselandet. Men selv om den udspillede sig på en græsplæne i Göteborg, fortæller reaktionerne på den alligevel noget om det, man måske kunne kalde grænselandsmentalitet.

Den taktsomme læser har nok allerede gennemskuet, at det drejer sig om fodbold-EM, hvor Danmark som bekendt vandt 2-0 over Tyskland i slutkampen den 26. juni - et sensationelt resultat af et uforberedt dansk hold, som kun kom med til slutrunden, fordi Jugoslavien i den 11. time blev udelukket som sanktion mod de nationale overgreb i borgerkrigen.

Blandt reaktionerne i grænselandet vil jeg fremhæve to: Først et interview, som Radio Syd havde med et par gutter fra

Denne hilsen mødte de tyske bilister, da de i dagene efter den danske EM-fodboldsejr over Tyskland passerede sydpå på motorvejen ved Hammelev. Fot. Jørgen Kølle/JydskeVestkysten.

Kobbermølle et par dage før finalen: - Om de hørte til det danske mindretal? - Nej, det gjorde de nu ikke! - Så måtte de vel være tyskere? - Njah, ikke sådan rigtigt. De ville nærmest kalde sig selv plat-tyskere. - Og hvem holdt de så med i den forestående kamp? - Tja, det var ikke sådan lige til at svare entydigt på. De ville jo nok være stolte, hvis Tyskland vandt, for en slags tyskere var de jo alligevel. Men glæden ville da blive størst, hvis Danmark blev europamester. For gutterne boede jo så nær ved grænsen, og det er altid lidt sjovere, når undertippede outsiders fra et lille land vinder over favoritterne fra det store land end omvendt. Og danskerne er nu sådan nogle flinke folk (var der noget underforstået her?).

Sådan kan man altså have det, når man hører til i en grænseregion, hvor

national »holden med« ikke er en én-gang givet størrelse støbt i beton.

Den anden reaktion på fodboldresultatet kan passende bruges som et farvel til april kvartal. Nogle spøgefugle - danskere, går jeg ud fra - havde fundet på at spænde en stor transparent med påskriften »Auf Wiedersehen 2-0« ud på en af broerne over motorvejen (på nordsiden begribeligvis, så den ikke kunne undgå at blive set af tyske turister på vej hjem sydpå).

Om det blev opfattet som utidig hoveren eller som venskabeligt drilleri afhang vel af, hvilke nationale briller beskueren havde på. Det var i hvert fald en markering af, at når danskerne nu i mange år ikke har kunnet klare sig overfor den store nabo på krigsskuepladsen, findes der andre arenaer, hvor det lille land godt kan hævde sig - engang imellem.

Det sker – på nordslesvigske museer

Hjemmeværnsmuseet - et udstillingsvindue

Venderlaugene, borgervæbningen, de kongelige livjægere, de frivillige korps i krig og fred - alle danner de rodnettet til det, der groede frem af folket som modstandsbevægelse og som senere blev den ramme, hvori hjemmeværnet skulle tage form. Kendetegnen gennem historien var frivilligheden og den enkeltes egen vilje til at forsvare sin hjemstavn.

Hjemmeværnsmuseet giver et billede af flere århundreders indsats frem mod 1930ernes defaitisme og nedlæggelse af de frivillige korps på et tidspunkt, hvor, truslen fra syd tog stadig klarere form.

Skammen og skændslen fra en 9. april 1940 gav den spirende næring til opbygning af en frihedsbevægelse, der på sin særlige måde og på trods af sit beskedne antal vendte sindelaget hos en hel befolkning og udrettede sådanne gerninger, at Danmark i 1945 kunne henføres til de allieredes kreds.

Det var den danske modstandsbevægelse, der den 9. juni 1945 under Frihedsrådets forsæde kunne formulere bl.a. følgende krav:

»Der er på mødet enighed om at arbejde for oprettelse af et hjemmeværn, der med rod i folket og i forbindelse med landets hær, flåde og flyvevæsen skal være beredt til at forsvare landets selvstændighed.«

Frivillige hjemmeværnsfolk har på eget initiativ søgt at sætte de mange hjemmeværnsfolk, der har tjent trofast siden 1945 og i årene efter helt frem til vor tid, et minde, der bærer frem på den anden side af århundredskiftet.

For den opmærksomme besøgende tegnes her en udvikling, der på mange måder kan sidestilles med de strømninger, der nu behersker nationale og etniske grupper og samfund i den opløste østeuropæiske sovjetblok.

Hjemmeværnsmuseet, der har til huse i en af Frøslevlejrens barakker, har i foråret 1992 modtaget to nyerhvervelser:

Den ene er skænket af firmaet Bofors i Sverige og omfatter en 20 mm maskinkanon M/40 S, som indgik i Den Danske Brigade i Sverige (DANFORCE) 1943-45, indtil brigadens hjemsendelse i juni 1945. Der findes i forvejen kun et eksemplar i Danmark på Tøjhusmuseet i København. Altså en sjældenhed, der tilmed er museets største genstand.

En anden meget kærkommen gave er skænket af Krigsmuseet i Finland. Det er en af de oprindelige uniformer fra Det Finske Lottekorps, der blev stiftet i 1921. Uniformen er med alt tilbehør - hue, bælte, sokker og støvler. Når man tænker tilbage til besættelsen, hvor det nyoprettede Danske Kvinders Beredskab i november 1940 af finske lottechefer fik overdraget retten til at bære »lottenavnet«, og at denne ret senere blev overgivet til Danmarks Lottekorps ved dets oprettelse i april 1946 - ja, så forstår man, at denne gave indebærer en helt enestående symbolik, og at uniformen blivende vil have en hædersplads i museet.

Afsærlig publikumsinteresse er museets særudstilling. I sæsonen 1992 har der været »Hjemmeværnets skoler« med hovedvægten på skolerne i Nymindegab og Slips-havn, men iøvrigt visende den mangfoldighed af uddannelsessteder, som hjemmeværnet har spredt over hele Danmark. Denne udstilling lukker ved sæsonens afslutning den 30. november 1992.

Der er således nok at se på i Hjemmeværnsmuseet, der sammen med de øvrige udstillinger i Frøslevlejren nok er et besøg værd.

Jørgen Frederik Edeling

Museet på Sønderborg Slot

Indtil 30. sept. *Kniplinger*

9. sept.-31. okt. *Kunst fra Luxembourg.*

Den første større præsensation af nutidig luxembourgisk kunst i Danmark, såvel malerier og grafik som objekter og skulpturer. Ialt 70 værker, hvoraf hovedparten er fra 1980erne.

Tønder Museum

Indtil 15. sept.: *Den lange tælling.*

Vævede tekstiler fra Guatamala. Under udstillingen viser en indiansk kvinde gamle væveteknikker fra Guatamala.

Aabenraa Museum

Indtil 25. okt. *Kunst fra Tyskland.*

Aktions- og installationskunstneren Raffael Rheinsberg viser en installation af hydrantdæksler, der alle er fundstykker fra Østberlin i 1991. Ligesom udstillingerne om kunst på Sønderborg Slot og Sønderjyllands Kunstmuseum indgår denne udstilling i det store udstillingsprojekt WELCOME EUROPE, som 13 jyske kunstmuseer er gået sammen om.

Sønderjyllands Kunstmuseum

Indtil 8. nov.: *Hollandsk neokonkret kunst.*

Nye skulpturer, objekter og billeder af fem moderne hollandske kunstnere.

Haderslev Museum

Indtil 20. sept.: *Haderslev i 700 år.*

I anledning af byens runde jubilæum fortælles om byens styrelse og officielle liv, om krigen og det åndelige liv og om den myldrende travlhed af handel og håndværk.

Midtsønderjyllands Museum

Indtil 31. okt.: *Glimt fra Zambia. Et land i Afrika.*

Udstillingen rummer fotografier, genstande, musik og video fra et stort og spændende land på det afrikanske kontinent.

Frøslevlejrens Museer:

Museet for Frøslevlejren og Dansk Røde Kors Museum

Indtil 30. nov. åbent tirsdag-fredag kl. 9-16, lørdag-søndag kl. 10-17.

Hjemmeværnsmuseet

Indtil 30. nov. åbent daglig kl. 9-17. Besøg uden for åbningstid efter aftale.

Civilforsvarsforbundets Informationsbarak

Indtil 30. sept. åben kl. 9-16, lørdag-søndag og efterårsferien kl. 10-17.

FN-museet De blå baretter

Indtil 30. okt. åbent kl. 9-17.

Da Danmark blev besat.

1940. *Da Danmark blev besat. Historisk status på 50 års afstand.* Red. Hans Kirchhoff. 75 sider. C.A. Reitzels Bogforlag, 1990. Pris: 135 kr.

I 50-året for den tyske besættelse af Danmark afholdtes på Københavns Universitet en foredragsrække, som skulle gøre status over vor viden ikke blot om tildragelserne den 9. april, men også om indenrigspolitiske forhold i kølvandet på den skelsættende dato.

Foredragsrækken foreligger nu i publiceret form. Publikationen rummer seks bidrag, alle af historikere med tilknytning til Institut for Samtidshistorie ved Københavns Universitet. Indledningsvis trækker Carsten Due-Nielsen linierne op i Danmarks sikkerhedspolitik i 1930'erne. Han stiller spørgsmålet, om en anden dansk sikkerhedspolitik ville have kunnet afvende den tyske besættelse. Med andre ord, læseren præsenteres for den klassiske diskussion i forbindelse med den 9. april, og ganske som tidligere gives ikke noget entydigt svar, men argumenterne pro et contra trækkes klart op.

Carl-Axel Gemzell redegør for stormagts-spillet om Skandinavien i 1939-40 med hovedvægten lagt på admiral Raeders konspirationer for at få etableret tyske flådebasier i Norge. Gemzell argumenterer for, at Raeders nordvendte blik i 1939-40 i virkeligheden blot var en naturlig konsekvens af strategier, som blev formuleret i den tyske marine så tidligt som i 1880'erne. Herved forsøger Gemzell i nogen grad at demontere den almindeligt anerkendte antagelse, at det tyske angreb mod Norge (og Danmark) udelukkende var dikteret af præventive motiver for at komme vestmagterne i forkøbet. Gemzell medgiver dog, at fra foråret 1940, hvor hele det tyske militære kompleks, samt føreren naturligvis, var indstillet på et Norgesfelttog, var netop det præventive moment drivkraften i den tyske forberedelse af operation Weserübung.

Hans Kirchhoffs bidrag er en »myteknu-ser«, som for Gud ved hvilken gang gendri-

ver påstanden om de danske politikeres forræderi/dobbeltspil/efterladenhed i dagene op til den 9. april og på selve dagen. Men, som Kirchhoff så rigtigt konstaterer, så er sammensværgelsesteorier yderst sejlivede. Den danske regerings handlingsmønster og strategi i de skæbnesvangre dage var, som Kirchhoff konkluderer, i bund og grund dikteret af en lang fredstradition og var ikke mindst en videreførelse af den danske sikkerhedspolitik, en sikkerhedspolitik, som brød sammen den 9. april.

Fiktionen om dansk neutralitet blev dog opretholdt med den dansk-tyske »ordning« af 9. april, og i sit bidrag skildrer Henrik S. Nissen, hvordan de danske politikere indenrigs- og partipolitisk håndterede situationen. Han finder det berettiget at karakterisere besættelsestidens styre som et etpartisystem. En væsentlig drivkraft bag den forhandlings- og samarbejdspolitik, de såkaldte »samarbejdende partier« førte, var at isolere og holde Rigsdagens ikke-demokratiske partier: DNSAP, Bondepartiet og DKP uden for indflydelse.

Netop DNSAPs anglen efter regeringsmagten i ly af den tyske besættelse er emnet for Karl Chr. Lammers bidrag, som gør rede for, hvorfor dette aldrig lykkedes.

Afsluttende sætter Therkel Stræde i sit bidrag om arbejdsmarkedet et stort spørgsmålstegn ved holdbarheden af det berømte revy-refræn »Vi er alle i samme båd«. I alle tilfælde sejlede man på forskellig klasse. Landbruget profiterede på de nye tilstande, medens arbejderne og arbejderbevægelsen blev trængt i defensiven. Strædes bidrag beskæftiger sig især med det forhold, at flere tusinde danske arbejdere mere eller mindre nødtvungent måtte drage til Tyskland for at forsørge sig og familien.

Samlet om de seks bidrag må konstateres, at de hver for sig ikke bringer væsentligt nyt. Til gengæld formår bidragyderne stort set at give præcise indføringer i centrale emner for året 1940.

Henrik Skov Kristensen

Teglværksliv

Hans Munk Hansen: *Teglbrænding i Rinke-næs sogn*. 1990. 24 s. Pris: 30 kr. (plus forsendelse).

Inge Adriansen: *Kvindelig på teglværkerne ved Flensborg Fjord i tre generationer*. 25 s. Pris: 30 kr. (plus forsendelse). *Udg. af Cathrinesmindes Venner* 1991. Ikke i boghandelen. Eksp.: Arne Aabenhus, Solbakken 10, 6300 Gråsten.

Begge de foreliggende skrifter har et indbydende udseende i kraft af et godt lay-out og fine illustrationer. Professor og arkitekt Hans Munk Hansens bidrag til skriftrækken fra Cathrinesminde er en gennemgang af de seks nu forsvundne teglværker, der gjorde Rinke-næs sogn til en tidlig industriegn. Der indledes med korte afsnit om teglbrænding i Rinke-næs sogn, træk fra sognets historie og teglværkerne igennem tiden, inden de enkelte teglværker gennemgås: Dalsgård, Alnor/Ulsnæs, de to teglværker på Toft Käfer/Pelzergård og Toft, Brændstoft og Benniksgård. Endelig sluttet med en fin afrunding i form af en gennemgang af en række erhverv, som havde teglene som deres grundlag; dette afsnit er med til at sætte teglværkerne ind i en samfundsmæssig sammenhæng.

Inge Adriansen havde i mange år i forbindelse med sit arbejde på Museet på Sønderborg Slot beskæftiget sig med udforskningen af historien omkring teglværksindustrien i egnen omkring Flensborg Fjord, inden hun blev en af fødselshjælperne ved oprettelsen af Cathrinesminde. Af det foreliggende skrift ses, at det åbenbart har været hende magtpåliggende at vise ikke blot de traditionelle sider af hverdagen på teglværkerne, men også trække de ofte oversete kvindelige arbejdere og deres liv frem i lyset.

Indtil automatiseringen af teglproduktionen var kvinders og børns arbejdskraft nødvendig, da den var billig og fleksibel; de fulgte med, når manden flyttede hen til teglværket i sommersæsonen for at være med i døgnvagten, og de klarede det arbejde, som ikke krævede fysisk styrke. I arkivalierne er det en usynlig arbejdskraft, og det drejer sig om en ikke-skrivende gruppe, der ikke har efterladt sig erindringer; kun gennem interviews kan der skaffes indblik i disse kvinders liv og arbejde, og der kan man af naturlige grunde kun gå tre generationer tilbage.

I skriftets hovedafsnit sondres mellem kvinder på teglværker, kvinder i teglindustrien og kvinder i teglet for at pege på det karakteristiske ved de tre generationer af kvinder. Fælles for arbejdet i de tre generationer er, at arbejdet på de patriarkalske og ret konservative virksomheder var strengt delt mellem mænd og kvinder. Kvindernes arbejde var usynligt, idet det foregik rundt om den egentlige produktion. Da maskiner i begyndelsen af 1900-årene holdt deres indtog på teglværkerne, overtog de efterhånden kvindernes arbejde - en udvikling, ingen kan begræde, for det var utroligt hårdt at arbejde i leret.

Kvindernes arbejde blev - også af dem selv - betragtet som et ekstra tilskud til familien og ikke som en løn, man kunne regne med. Derfor blev de ikke fagligt organiserede som mændene, hvis væsentligste tilskyndelse var sikringen i en arbejdsløshedskasse. Først i tredje generation af disse kvinder ses et krav om ligeløn og anerkendelse af lige værdighed i arbejdet.

De seks kvinder, der berettes om i skriftet, er blandt de mange, der har fortalt om deres liv til »Teglværksprojektet ved Flensborg Fjord«. Antagelig - og forhåbentlig - vil der i fremtiden blive udgivet flere skrifter som det foreliggende.

Anne-Lise Walsted

Nyt medlem af månedsskriftets redaktion.

Museumsinspektør Steen W. Andersen, Haderslev, der har været medlem af månedsskriftets redaktion siden 1986, har desværre ønsket at udtræde af redaktionen af arbejdsmæssige grunde. Vi siger Steen Andersen tak for et godt og frugtbart samarbejde og byder samtidig velkommen til et nyt redaktionsmedlem: Carsten Porskrog Rasmussen, der er historiker og ansat på Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa, med »speciale« i blandt andet lokalhistorie.

Næste nummer af månedsskriftet udsendes med postvæsenet den 9. okt.

Hærvejskroer i Sønderjylland

Bagsiden
om
forsiden

Rejser var ikke ukendte i middelalderen, men de kunne være både farlige og anstrengende. De rejsende hilste det derfor uden tvivl velkomment, at kongen i slutningen af 1200-tallet påbød oprettelse af kroer ved landevejene. Dronning Margrethe præciserede det i 1396 til, at der skulle være en kro for hver fire mil. Fire mil - 28 kilometer - svarede til en normal dagsrejse for belæssede rejsende.

I senere århundreder lå kroerne imidlertid væsentligt tættere. Det gælder ikke mindst langs Hærvejen, hvor de var uundværlige rastesteder, da vejen gik gennem øde egne. I 1700-tallet var der her jævnt hen en kro for hver mil. De lå ofte ved vejryds eller vadesteder. Således mødte man den nordligste sønderjyske hærvejskro ved Immervad, hvor den egentlige hærvej langs vandskellet igen begyndte, efter at trafikken var søgt andre veje omkring Kongeåen.

En mils vej længere sydpå lå så den berømte Røde Kro. Endnu en mil mod syd var der et trafikknudepunkt, hvor vejen fra Ribe stødte til. Her lå gården Toldsted, der også fungerede som kro. Nu var der mindre end en mil til Stenbjerg kro, og ikke meget syd for den fulgte Pouls Kro, der som Immervad lå ved et vigtigt vadested. Fortsatte man endnu en mil mod syd, var der et nyt vadested og en ny kro - Gejlå. Og en mil syd herfor lå så både gården Oldemorstof, der havde gamle kroprivilegier, og Bov kro, der var af noget yngre dato.

Man kunne måske synes, at behovet for kroer så var dækket ind. Ikke desto mindre opstod der nye kroer i det sene 1700-tal og op i 1800-tallet. Man kan bl.a. nævne Padborg kro lige syd for Bov og Lygtekroen nord for. Den sidste omtales side 260-63, og dens historie viser, at man efterhånden

var ved at nå grænsen for, hvor mange kroer, der var plads til.

Bedre gik det en lidt ældre kro i nærheden. Da en datter af kromand Peter Jürgensen i Kliplev i 1760 blev gift med en søn af kromanden i Gerrebæk, blev der samlet en ejendom ved Bommerlund lige syd for Gejlå. Ejendommen hørte under Stoltelund gods, som gav tilladelse til, at der blev drevet kro på stedet. Den nybygte kromand døde dog allerede året efter, så enken drev kroen videre alene, til hun i 1764 giftede sig med Aabenraa-skipperen Peter Schwennesen.

Han kastede sig nu over hvervet som kromand, og havde efter alt at dømme succes med det. Hans søn skrev i hvert fald senere: »Intet gæstgiveri ved den store vej var den tid mere interesseret i at forstå og opfylde sine gæsters ønsker eller formåede i samme grad at holde alt i mønstergyldig orden. Derfor drog næsten ingen rejsende kroen forbi; alle fra greve til bonde tog derind, og alle følte sig godt tilpas og velbetjent hos „der ehrliche Schwennesen“.«

Ikke mindst var det dog den gode snaps i Bommerlund, der gav stedet ry. Den overlevede ikke bare kromanden, men også kroen. Ganske vist flyttede fabrikationen i 1863 til Søgård, og siden til Flensborg. Kroen er længst lukket, men navnet Bommerlund lever videre i den klare væske. I 1960 rejstes den sten, der ses på forsidebilledet, på stedet, hvor kroen stod. Den er udført af billedhuggeren Walther Rössel, Kiel, og viser en træt rytter, der bliver budt en snaps af forsvarlig størrelse. *cpr*

Litteratur

Bov sogn, 1969, redigeret af R.P. Sørensen og Chr. Stenz.

Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder: artikel »Gæstgiveri«